

Köpeczi Béla:

MŰVELTSÉG ÉS MŰVELŐDÉS A MAI MAGYAR TÁRSADALOMBAN

I.

Az első kérdéscsoport, amellyel foglalkozunk, magára a műveltségre vonatkozik, arra, hogy melyek a korszerű műveltség jellemzői, mindenekelőtt a természettudományos, szakmai és tömegkultúra, valamint a nemzeti jellegzetességek szempontjából. Közismert, hogy a tudományos-technikai haladás előtérbe helyezte a természettudományos-műszaki műveltséget, mégpedig - és itt szeretném hangsúlyozni - nemcsak a szakműveltséget. Sokan, amikor a tudományos-technikai haladásról szólnak, akkor főként a szakműveltségre gyakorolt hatását emelik ki. Az igazság az, hogy a tudományos-technikai haladás befolyásolja a szemléletet is. A második világháború után elég általános volt az a meggyőződés, hogy a tudomány és a technika képesek megoldani az emberiség nagy kérdéseit, és erre a tételre építették fel azt a technokrata, ökonomista ideológiát, amely igyekezett háttérbe szorítani a társadalmi, politikai, ideológiai tényezőket. Az utóbbi időben főleg az atomháború fenyegető veszélye, a környezetszennyeződés és más, az egészségre káros jelenségek megkérdőjelezik a tudomány egyértelműen pozitívnak felfogott szerepét. Nem kizárólag Nyugaton fellelhető jelenségekről, nem a zöldek vagy a pacifisták mozgalmáról van csak szó, nálunk is élénken reagálnak a tudományos-technikai haladás egyes negatív következményeire. Elég arra utalni, hogy a csernobili katasztrófa milyen mély hatást váltott ki a szocialista országokban is. Azok



a viták, amelyek Csernobil után kialakultak. - vagy akár nálunk a bős-nagymarosi vízlépcső és erőmű építésével kapcsolatban - arra figyelmeztetnek, hogy szembe kell néznünk a tudományos-technikai haladás komplex értékelésével.

Mi legyen az álláspontunk? Vajon az aggodalom, a félelem - amely sok szempontból jogos - szükségképpen oda vezet, hogy lemondjunk a tudomány és a technika eredményeiről vagy próbáljuk meg a negatív következményt ki-küszöbölni, és a társadalmat magát képessé tenni arra, hogy választani tudjon a lehetőségek között? Kétfajta felelősségről van szó: nevezetesen a tudomány felelősségéről és a társadalom felelősségéről. Nem hiszem, hogy az emberiség lemondhatna azokról az eszközökről, amelyeket a tudomány rendelkezésére bocsát, de a tudomáynak is jobban kell felmérnie a következményeket, a társadalomnak pedig tudatosabban kell választania a tudományos eredmények között felhasználásuk szempontjából. Azt hiszem, hogy a következő időknek egyik nagy vitatémája - és ezzel együtt meghatározó eszmei tendenciája lesz - szembenézni ezzel a kérdéskörrel, és kialakítani a tudomány felelősségének érvényesüléséhez és a társadalmi választáshoz, ellenőrzéshez szükséges feltételeket.

Ebben a helyzetben különösen fontosnak tartom azt vizsgálni, hogy az általános műveltségen belül, a műveltség összetétele szempontjából milyen jelentősége van egy közérdekű természettudományos-műszaki műveltségnek. A csernobili katasztrófa után mindenki érezkelhette, hogy milyen alacsony szintű a tájékozottság és a tájékozódás, és milyen primitívek a reagálások. Ez az esemény figyelmeztetett arra, hogy egzisztenciális érdek a természettudományos-műszaki közismeretek elsajátítása és nem maga a szak-képzettség. Figyelmeztetnünk kell erre a megkülönböztetésre szakképzettség és közművelődés között. Sokan ugyanis

azon az alapon utasítják el a tájékozódást, hogy olyan mély szaktudásra van szükség, amelyet közember el sem sajátíthat.

A személyes műveltség irányultsága szempontjából természetesen meghatározó a szakképzettség, annak szintje és jellege. Azok az elméletek, amelyek az ún. poszt-indusztriális társadalomról szólnak, azt állítják, hogy az elkövetkezendő időkben méginkább megnő a szakképzettség súlya a termelésben, a gazdaságban és a társadalomban, s ez valószínűleg igaz. De igaz az is, hogy a szaktudás összetétele is változik. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai azt bizonyították, hogy a műszaki fejlődéssel párhuzamosan változik az az ismeretanyag, amelyre egy-egy szakma gyakorlásához van szükség. Ezért egyre inkább előtérbe kerül az oktatásban a megfelelő általános műveltségi szint és az alapozó szakmai tudás jelentősége. Ha arról van szó, hogy egy szakmán belül is változások vannak, akkor még nagyobb gondot jelent, ha szakmát kell cserélni. Mindannyiunk számára nyilvánvaló pl., hogy az ipari struktúra megváltoztatása nélkül nem tudunk túljutni azokon az ellentmondásokon, amelyek ma Magyarországon jelentkeznek a termelés minősége, gazdaságossága és hatékonysága szempontjából. Ez arra fog kényszeríteni különböző szakmai tudással rendelkező rétegeket vagy csoportokat, hogy átképzésben, továbbképzésben vegyenek részt. Ilyen módon megnő a sokat hangoztatott permanens művelődés jelentősége, de úgy, hogy gazdaságilag is motiváltatik. Az a megközelítési mód, amely sokáig a mienk volt, s amely a kulturális feladatokból kiindulva azt emelte ki, hogy azért van szükség állandó művelődésre, mert az ember sokoldalú fejlődéséhez ez hozzátartozik, kiegészül az érdekek előtérbe kerülésével. Úgy vélem, nem kell feladni a szocialista-humanista felfogást a permanens művelődésről, de

világosan kell látni, hogy egy mozgékonyabb gazdasági rendszerben számolni kell az érdekeltség erőteljesebb jelentkezésével a kultúra szempontjából is.

Ha ehhez hozzávesszük, hogy a mindennapi életben való tájékozódás éppen egy bonyolultabb, tagoltabb társadalomban - annak közgazdasági, politikai, jogi vonatkozásaiban is - milyen új követelményeket állít elénk, akkor tudomásul kell vennünk, hogy az ismeretek megszerzésének újabb lehetőségeit kell megteremteni a fiatalok és a felnőttek számára. Ehhez kell alkalmazni oktatási-közművelődési intézményrendszerünket is. Az elképzelhetetlen, hogy az iskola próbálja a gazdaságban és a társadalomban való tájékozódáshoz az összes ismereteket megadni. Mint ahogy az is lehetetlen, hogy az iskola adja a teljes esztétikai nevelést vagy a sport- és testnevelési tevékenységek minden lehetőségét. Még kevésbé járható az az út, hogy egyedül az iskolától várjuk az emberi kapcsolatok kultúrájának kialakítását. Itt tehát az a feladat, hogy iskoláskorban és azután szoros kapcsolat alakuljon ki a különböző intézmények között.

Művelődésünk szemléletét hosszú ideig befolyásolta egy nagyon is statikus társadalomkép, amely hatott az egyes ember és az intézményrendszer tevékenységére is, a változatlanóság, a befejezettség hangulatát sugallva. Ha a gazdaság és a társadalom változik, a változás nyugtalanosságot vált ki az emberek többségéből. A nehezebbé váló tájékozódás megkívánja, hogy megfelelő közgazdasági, jogi és egyéb ismeretekre tegyünk szert, hogy az új jelenségeket tudományban, művészetben nyomon követhessük, hogy szellemileg és biológiailag is nyitottak legyünk, és alkalmazkodni tudjunk a változásokhoz. A változó társadalom változó összetételű kultúráját tételhez fel az ismeretek és a szemlélet szempontjából egyaránt.

A társadalmi fejlődés erős differenciáltságot mutat, noha manapság nem az osztálymeghatározók az alapvetőek, hanem a rétegspecifikumok, amelyek főleg foglalkozási, jövedelmi, kulturális tényezőkkel függenek össze. Ez természetesen hat a művelődésre is, és egy sokkal differenciáltabb befogadást tételez fel, mint amilyen akár 15-20 esztendővel ezelőtt volt jellemző. A differenciáltságban különböző igények és szükségletek jelentkeznek. Ezt a sokféleséget természetesnek kell felfogni, bár tudom, hogy van ezzel kapcsolatban is nyugtalanság. De nem a differenciáltság miatt kellene nyugtalankodni, a differenciáltság igényeinek kielégítéséhez kell megtalálni az eszközöket. Egy dolog miatt persze kell nyugtalankodnunk, ez pedig tömegkultúránk alakulása.

A szocialista társadalomban is kialakult egy bizonyos fajta tömegkultúra, és ennek a befolyásolása a kulturális politikának ma az egyik legégetőbb feladata. A tömegkultúra jelentős része a szórakoztató kultúra. Azt hiszem, helyes volt, hogy az utolsó néhány esztendőben hangsúlyozottan elismertük: a szórakoztatás, a szórakozás része a művelődésnek. A szabadidő-problematika figyelmeztet bennünket arra: jogos tömegigényről van szó, amikor szórakozásról beszélünk. Közismert, hogy a szocializmus a tömegkultúrában elsősorban a paraszt- és a munkáskultúra hagyományait tudta felhasználni, ezek azonban az új civilizatorikus körülmények és emberi kapcsolati formák között egyre inkább háttérbe szorulnak. A kérdés az, hogy a szórakoztatás régi és ma is elterjedt produktumai mellett tudunk-e újat nyújtani.

Az ifjúság nagy többsége azokra a gyorsan változó divatokra reagál, amelyek Nyugat-Európában és főleg az Amerikai Egyesült Államokban alakulnak ki, és amelyek

többsége a fogyasztói kultúra életérzéscit és mintáit terjeszti. Várható, hogy az új technikai eszközök elterjedése ennek a fogyasztói kultúrának még szélesebb körű hatását fogja eredményezni. Nyugat-Európában sokan már most figyelmeztetnek arra, hogy a nemzeti kultúrák és ezen belül a helyi populáris kultúrák is veszélybe kerülnek (elég a kulturális miniszterek mexikói konferenciáján elmondottakra utalnom). Azt hiszem, e figyelmeztetés jogos.

A fogyasztói kultúra útján uniformizált érték- és normarendszereket terjesztenek, amelyek valóban veszélyeztetik nemcsak a nemzeti sajátosságokat, de a hagyományos értékeket is. Nem könnyű a harc, amint azt a nyugati képviselők közül többen a Budapesti Kulturális Fórumon is elmondták. A technikai és gazdasági eszközök néhány nagy amerikai multinacionális vállalat kezében vannak, és ezzel a kulturális iparral szemben nem tudnak megfelelő ellentételt állítani. A kiút mégiscsak az, hogy az embert és értékeit féltő írókkal, művészekkel, technikai szakemberekkel együtt kíséreljük meg az uniformizált tömegkultúrával szemben olyan szórakozást biztosítani, amely nem utasítja el a kalandot, a humort, a jókedvet, de az embert sem manipulálja és nem teszi "zárttá" a nagy értékekkel szemben.

A műveltség összetétele szempontjából külön kell szólnunk a nemzeti kultúra sajátosságairól. Ma nagyon sokszor halljuk Németh Lászlóra, Bibó Istvánra való hivatkozással, hogy mi a Közép-Kelet-európai régió része vagyunk, közös történelmünk van, és feltehetőleg jövőnk is közös lesz. Jónak tartom ezt az eszmélkedést arról, hogy hol is helyezkedünk el a világban, és melyek a Közép-Kelet-európai régió jellegzetességei a kultúrában is. A gondom az,

hogy amikor ezt a vizsgálatot végezzük, akkor mindenekelőtt és elsősorban néhány magyar gondolkodó, mégpedig a 30-40-es évek gondolkodójának az írásából indulunk ki, és nem elemezzük a mai valóságot. Nem lehet kielégítő számkra, hogy Közép-Kelet-Európa tragikus sorsán elmélkedjünk. Ez érdekes lehet a történelmi viták szempontjából, de a mai világban ezek az elmélekedések nem tudnak eligazítani. Szembe kellene néznünk azzal a kemény valósággal, hogy a szocializmus körülményei között is kis nemzeti államok élnek egymás mellett Közép-Kelet-Európában, amelyek még gazdaságilag sem tudják elérni az integrációnak azt a fokát, amely mindnyájuk számára hasznos lehetne. A régió államainak politikai, ideológiai életében nemcsak hogy jelen vannak, de fel is erősödtek a XIX.-XX. századi nacionalista irányzatok. Ezek a jelenségek is figyelmeztetnek: csak olyan fejlődés lehet Magyarországon és kultúrája számára kedvező, amely ezeknek az országoknak az együttműködését segíti.

A nemzeti kultúra sajátosságai szempontjából alapvető, hogy miként ítéljük meg Magyarország 1945 utáni fejlődését. Meggyőződésem, hogy ezt a fejlődést is nemzetközi összehasonlításban és a nagy folyamatok szempontjából kell megítélnünk, s nem szabad szubjektív hangulatok hatása alá kerülnünk. A szocializmus híveinek is jogában áll felháborodni a személyi kultusz törvénytelenégein és elhibázott gazdasági vagy kulturális politikája miatt, de csak azért, mert ezek a bűnök és hibák sokak szemében a szocializmust járatták le, és mert szükség van a megújulásra.

Más kérdés, ha az ötvenes éveket éppen a megújulás lehetősége ellen használják fel. Lehet persze, hogy szimpatikus egyesek számára a kívülálló igazságát hangoztatni, azoknak a tiszta kezét dicsérni, akik nem vettek részt

semiben 1945 után, vagy dicsérni azokat, akik kezdettől fogva szembeálltak a szocializmussal, sőt még a radikálisabb polgári átalakulással is. De ez a fajta felfogás, amely sajnos a magyar szellemi életben ma - ha csak szűk körben is - jelentkezik, veszélyes, mert valami olyan felé akarja orientálni az embereket, ami nem pusztán a múlt megtagadása, hanem a jelen és a jövő reménytelenségét erősíti. Történeti, mégpedig objektív történeti álláspontra kell helyezkednünk, és úgy kell megítélnünk, hogy mi volt pozitív fejlődésünkben, és melyek voltak azok a bűnök és hibák, amelyeket bírálni kell. Nem lehet tagadnunk, hogy 1945 után történelmi mércével mérve nagy horderejű és pozitív tett volt a régi rend felszámolása és az új építésének elkezdése. Aki ezt az igazságot kezdi ki, az megfosztja a nemzetet önbecsülésétől.

Nemzeti kultúrát építeni csak úgy lehet, ha reális szemléletre építünk a múltat, de különösen a jelent és a jövőt illetően, s ebben segít tájékozódásunk a világban. Ez a szemlélet határozza meg a modern nemzeti sajátosságokat és ezzel a kultúra jellegét és összetételét, egyéb irányultságát.

II.

A magyar nyelvnek van egy nagy előnye, de hátránya is: tudunk műveltségről és művelődésről is beszélni. (A hátrány a tekintetben jelentkezik, hogy nehéz a szót lefordítani.) A műveltség az ismeretek, értékek rendszere, szemléletet és életmódot határoz meg, a művelődés ennek a műveltségnek az elsajátítására irányuló tevékenységet jelent. Ha azt vizsgáljuk, hogy milyen a műveltség befogadása, akkor azt kell mondanunk - most már az 1945 utáni fejlődésnek a problematikáját is vizsgálva -, hogy

jelentős előrehaladásról számolhatunk be a társadalom iskolázottságában. Ez még akkor is eredmény, ha tudjuk jól, hogy a különböző statisztikai adatok mögött nagyon vitatható tartalmak is meghúzódnak.

Az egész lakosságra vonatkozóan az 1980-as népszámlálási adatok állnak rendelkezésünkre. Ezek szerint a lakosság 1,3 százaléka nem járt iskolába, 35 százaléka az elsőtől a hetedikig végzett el töredékes tanulmányokat. Tehát van egy 40 százalékos nagyon alacsony iskolázottságú réteg, amely nemcsak idősekből áll, de újra is termelődik. Ebből le kell vonni azt a következtetést, hogy az oktatásban kell keresni a kulcsot a nagy tömegek műveltségi szintjének emeléséhez. Az általános iskola 8 osztályát a lakosság 30,5 százaléka végezte el. Még ez sem jelent magas műveltségi szintet, de ha a különböző kulturális tevékenységeket vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az általános iskolát végzettek érdeklődése a kulturális tevékenységek iránt élénkebb, mint az alacsonyabb műveltségűeké. Szaktanulmányokkal rendelkezik a lakosság 11,2 százaléka, e réteg általános műveltségi színvonala alacsony az általános iskola gyengeségei, de amiatt is, hogy a kevésbé tehetségesek vagy szorgalmasak ebben az iskolatípusban tanulnak tovább. A lakosság 15,9 százaléka végzett középiskolát, s e réteg alkalmas arra, hogy tudatosan fogalmazza meg igényeit a kulturális tevékenységek szempontjából. A lakosság 6,1 százaléka rendelkezik felsőfokú végzettséggel. A felsőoktatásban az illető korosztály 9,1 százaléka vesz részt, s ez rendkívül alacsony az európai átlaghoz képest. Ugyanakkor a diplomások aránya tekintetében a középmezőnyben helyezkedünk el.

Az iskolai végzettség szempontjából tehát nagy a különbség az egyes rétegek között, s különösen figyelemre-

méltó az alacsony iskolai végzettségűek nagy száma. Ugyancsak gond, hogy az értelmiség hogyan látja el kulturális vezető funkcióit.

Ha a közművelődési adatokat vizsgáljuk, úgy tűnik, mintha mennyiségileg a különbségek nem volnának nagyok. Az 1981-es KSH reprezentatív háztartási felmérése szerint televíziót néz 100 fő közül 95, rádiót hallgat ugyanennyi, újságot olvas 60, folyóiratot 76, könyvet 64. Mint láttuk, a különbségek erőteljesebben a könyv olvasásnál jelentkeznek. A munkások közül csak 58, a termelősztovetkezeti parasztok közül 24, az értelmiségből 98 olvas könyvet. Még nagyobbak a különbségek egyes rétegek között a mozi, színház, hangversenyek látogatása szempontjából. Ha közelebbről megnézzük, a művelődési tevékenységek, szolgáltatások igénybevételének mértéke visszavezethető a foglalkozáshoz és az iskolai végzettséghez.

Milyen következtetést lehet most már az oktatás és a közművelődés mennyiségi adataiból levonni? Ma sokan azt állítják, hogy csökkent a kultúra presztizse a társadalomban. Magam már 1972-ben vitát kezdeményeztem erről a kérdéstről, hogy felhívjam a figyelmet a gazdasági mechanizmus reformja után megindult változásokra. A változások arra figyelmeztetnek, hogy bizonyos mértékig módosult a kultúra helye és főleg funkciója társadalmunkban. Ez a módosulás azonban nem feltétlenül a kultúra presztizsének csökkenéséhez vezetett.

A gazdasági reform megkívánta és megkívánja, hogy megfelelő műveltséggel és szakképzettséggel rendelkező emberek dolgozzanak a gazdaságban. Ez feltétlenül a kultúra vagy legalábbis a szakmai kultúra presztizsének a növekedéséhez vezethet. A gazdasági fejlődés szükségsze-

rően vezet el nemcsak az irányítók és a szakmunkások képzettségének fejlesztéséhez, de a viszonylag nagy segédmunkásgárda csökkentéséhez is. Ma még az aktív keresők 10 százaléka az általános iskolát sem végezte el, az 5 millióból 500 ezer, s ezek jórészt segédmunkások. A másik mozzanat, amely a kultúra presztizsének erősítéséhez vezethet, a tömegkommunikációs eszközök elterjedése. A televízió még nem találta meg azokat a tartalmakat és arányokat, amelyek ennek az igénynek megfelelénének pl. a felnőttoktatásban vagy a továbbképzésben. A tömegkultúra szempontjából is meghatározó a televízió szerepe, noha viták vannak tevékenysége megítélésében. Mindezzel együtt is nagy újdonság a kultúra terjedése szempontjából, hogy minden család rendelkezik televízióval.

Erre lehet azt mondani, hogy nem elég, szükség van arra, hogy a motiváció határozottabban érvényesüljön a kultúra befogadásában. Ezzel egyet lehet érteni. A gazdaságnak nemcsak szakképzett, de műveltebb, nyitottabb, emberi kapcsolatokat tartani tudó munkaerőre van szüksége. Ha ezt a szemléleti változást meg tudjuk gyorsítani azzal, hogy magunk is felfedjük ezeket az összefüggéseket és bebizonyítjuk az új szemlélet szükségességét, az egész fejlődésre tudunk hatni s nemcsak a kulturálisra. Ehhez szükséges, hogy megváltozzék a jövedelemrendszer, és ezzel együtt a szakképzett, kultúrált emberek anyagi megbecsülése. Magyarországon az a furcsa helyzet alakult ki, hogy az új gazdasági mechanizmus bevezetése óta még kevesebb a differencia a bérekben, jövedelmekben a felkészültség és a munka jellege szempontjából, mint amilyen volt 1968 előtt. Ezen - éppen a reform érdekében - változtatni kell, és nemcsak a vállalatoknál, hanem a költségvetési intézményekben is.

Nem lehetünk megelégedve a tudati tényezők érvényesülésével sem, amikor a motiváltságot vizsgáljuk. A társadal-

mi elismertség ugyanis nemcsak gazdasági, hanem erkölcsi is. Ha pl. naponta azt bizonyítják, hogy minden pedagógus rossz, akkor természetesen ez oda fog vezetni, hogy az iskola nem kapja meg a társadalomtól azt a bizalmat, amire szüksége van. Kell a kritika a rossz kiküszöbölésére, de kell a jónak elismerése is. A kultúra helyét a társadalomban egyes gazdasági-társadalmi folyamatok erősítik, mások gyengítik, a mi feladatunk az, hogy a kultúra iránti érdeklődést mind gazdasági, mind tudati eszközökkel erősítsük.

III.

És most a programról. Ma olyan áttörést a kultúrában, mint amelyet 1945 vagy 1948 vagy 1956 után lehetett végrehajtani, nem tudunk megvalósítani. Szürkébb az a program, amit mi ajánlani tudunk, szürkébb akkor, ha radikális változtatásokat képzelünk el. De nem így, ha a minőség kritériumait állítjuk előtérbe, márpedig most - úgy vélem - erre van szükségünk.

Ezt kívántuk tenni az oktatásfejlesztési programmal és az oktatási törvénnyel, amely 1986. szeptember 1-én lép életbe a végrehajtási rendeletekkel együtt. Az oktatásban egyrészt szemléleti változást kívántunk elindítani, másrészt jogi kereteket teremteni ahhoz, hogy ne csak felülről történjék a változás, hanem alulról is. A tartalmi korszerűsítést - ami természetesen jelenti a jelenlegi tantervek, tankönyvek korrekcióját is - össze akarjuk kötni az iskola belső életének és külső kapcsolatainak demokratizálásával.

A közművelődés programjával, amelyet a közművelődési konferencián fogadtunk el, kettős tendenciát indítunk el. Egyrészt központosítani és erősíteni kell az irányítást,

mert a decentralizálás tartalmi, szervezeti, gazdasági előnyei mellett is, sok ellentmondást hozott felszínre, mindenekelőtt az értékek terjesztése és az anyagi eszközök koncentrálása, jó felhasználása szempontjából. Ennek érdekében a Művelődési Minisztériumban átszerveztük a közművelődés irányítását, és a miniszter mellett szervezzük meg az országos koordinációt.

Másrészt nagyobb önállóságot és felelősséget biztosítunk az intézményeknek tartalmilag és gazdaságilag is, és a társadalmat jobban bevonjuk irányításukba. Az 1984-ben megjelent művészetpolitikai dokumentum ugyancsak programot ad, nem elsősorban az alkotás, hanem a befogadás szempontjából. A művészetekben a sokféleség, egy bizonyos pluralitás uralkodik. Ez azt is jelenti, hogy a közönség választ. A választás tudatosságot tételez fel, s ezt segíti a kritika. Egyes szakmák azonban elzárkóznak attól, hogy az orientálást segítsék. Ilyen módon elbizonytalanodik a művészetpolitika. Ha ugyanis nincs valamilyen szakmai-kritikai konszenzus abban, hogy mi az érték és mi nem, nem lehet megfelelő módon kiválasztani. Ez nemcsak a minisztériumokra, hanem a tanácsokra, intézményekre és vállalatokra is vonatkozik. Művészetpolitikánknak ez ma egyik gyenge pontja, s ezen változtatnunk kell az elméleti munka fejlesztésével, a kritika támogatásával és a megfelelő tanácsadói rendszer kialakításával.

E programok megvalósításához hozzátartozik az állami támogatás új rendszerének létrehozása is. Ami az oktatást illeti, az állam teljes egészében magára vállalja az intézmények fenntartását és működtetését. A közoktatás gazdasági-társadalmi programja készen áll, és jelentős fejlődést irányoz elő a tanteremépítésben és a pedagógusellátásban. A hátrányos helyzetben lévő iskolák esetében újdonság, hogy a

Művelődési Minisztérium 300-400 millió forintot ezeknek a támogatására tud felhasználni a VII. ötéves terv során.

Gondot jelent a közművelődési intézményhálózat működése, ellátottsága és fejlesztése, miután e célból központi források alig állnak rendelkezésre. Meggondolandó, hogy fenn kell-e tartani olyan mozikat, amelyek rossz állapotban vannak és alig látogatottak, amikor a videotechnikát fel lehet használni a közművelődési intézményekben is. Az is meggondolandó, hogy a közművelődési és az oktatási intézmények együttműködését hogyan fejleszthetjük tovább. Szeretnénk elérni, hogy a közművelődésben kialakuljon egy olyan központi támogatási rendszer, amely a különlegesen hátrányos helyzetben lévő intézményeknek segítséget nyújthat úgy is, hogy az integráló tendenciákat erősítsük.

A legtöbb gondunk a gazdaság-kultúra viszonylatában a művészetpolitikában van. A film, a könyvkiadás, a színház, zene terén a dotáció 1980 óta ténylegesen csökken az infláció miatt, és nehézségeink vannak a színvonal megtartásában, arról nem is beszélve, hogy az újabb igényeket, szükségleteket nem tudjuk kielégíteni. Szükség van több területen is a dotáció növelésére, de arra is, hogy a belső tartalékainkat megmozgassuk. Mert a kultúrában is van pazarlás, vannak felesleges létszámok és kiadások. Némelyek azt állítják, hogy a Művelődési Minisztérium nem képviseli egyes szakmák érdekeit, és nemcsak a művészetekben, hanem mondjuk a felsőoktatásban is, és velünk vitatkoznak ahelyett, hogy a reformokon gondolkoznának. Reméljük, hogy bizonyos bérrendezésekre sor kerül, különösen, ha magunk is alkalmazkodunk a racionalitás feltételeihez. A gazdaságpolitika azt mondja nekünk: egyes igények jogosak, de a teljesítésük csak akkor lehetséges, ha a kulturális-gazdasági mechanizmus is megújul.

Azzal fejezem be, hogy változó világban élünk, amelyben nehéz megmondani, hogy maga a szocializmus hogyan fejlődik tovább, s ez a bizonytalanság természetesen hat kulturális életünkre is. Az összefüggések gazdaság-társadalom-kultúra között bonyolultabbak ma, mint voltak húsz évvel ezelőtt. A gazdasági-társadalmi változás erősebben hat a kultúrára, mint ahogyan mi tudunk hatni ezekre a változásokra. Ambícióm az, hogy bebizonyítsuk: a kultúra befolyása sem lebecsülendő gazdaságra, társadalomra, politikára. Nem hiszem, hogy egy egyoldalú determinizmus álláspontját kellene elfogadnunk, és azt állítanunk, hogy semmit sem tudunk tenni. Jó volna, ha az értelmiség elégedetlensége nemcsak abban nyilvánulna meg - ami egyébként jogos -, hogy kellenek eszközök a kultúra fejlesztéséhez, hanem abban is, hogy bizonyítsa a kultúra lehetőségét és felelősségét a XX. század végi világban, itt Magyarországon.